

Kieli ja sukupuoli kietoutuvat yhteen moninaisin tavoin

Kati Dlaske & Sari Sulkunen

Kieli ja sukupuoli kietoutuvat yhteen monin eri tavoin erilaisissa konteksteissa. Näiden kytkösten tarkastelussa voi erottaa ainakin kolme keskeistä näkökulmaa, jotka heijastelevat myös kielen ja sukupuolen tutkimuksen ajallista kehitystä. *Sukupuolittuneeseen kielenkäyttöön* keskittyvä tutkimus on nostanut keskusteluun sukupuolittuneiden sosiaalisten roolien heijastumisen kielenkäytössä. Vuonna 1975 ilmestyneessä "Language and Woman's place" -esseessään Robyn Lakoff argumentoi naisten kielenkäytön heijastavan heidän sosiaalisesti marginaalista positiotaan. Kymmenen vuotta myöhemmin Deborah Tannenin tutkimukset kirjoittivat sukupuolisidonnaisiin tyyleihin sekä (havaittuihin) miesten ja naisten välisiin kommunikaatiovaikeuksiin keskittyvän tutkimussuuntauksen (Tannen 2005 [1984]; vrt. Cameron 2007). Tähän sociolinguvistiseen suuntaukseen liittyy myös ajankohtainen keskustelu sukupuolesta ja tekstitaidoista, jossa usein jää huomiotta, että kyse ei ole vain sukupuolesta – eli poikien tyttöjä heikommasta osaamisesta – vaan sukupuolen ja sosiaalisen luokan risteämisestä (Sulkunen & Kauppinen 2018).

Toinen, *kielen ontologiaan* keskittyvä näkökulma nostaa kriittiseen tarkasteluun kielen – ja kielten – järjestelmän sukupuolittuneisuuden ja seksistisyyden. Kansainvälisesti tunnetuin tämän suuntauksen feministinen tutkimus lienee Dale Spenderin vuonna 1980 julkaistu *Man Made Language*. Suomen kielen "maskuliinisukupuolen" yleispätevyydestä kirjoitti kuitenkin kielentutkija Fred Karlsson jo vuonna 1974. Yli neljäkymmentä vuotta myöhemmin,

vuonna 2016, ilmestynyt Mila Engelbergin väitöskirja *Yleispätevä mies: Suomen kielen geneerinen, piilevä ja kieliopillistuva maskuliinisuus* osoittaa, että näkökulma on edelleen ajankohtainen. Kolmas, poststrukturalismista vaikutteita saanut lähestymistapa puolestaan tarkastelee *kieltä sukupuolen tuottajana*. Tämän näkökulman jakaa nykyään myös kielen käyttäjiin ja kielen olemukseen keskittyvä tutkimus. Sukupuolen tuottamista kielenkäytön kautta on tarkasteltu muun muassa median, työelämän ja koulutuksen piirissä (esim. Kauppinen 2013; Lazar 2005).

Sukupuolentutkimuksen kehityskulkuja noudatellen on näkökulma myös kielentutkimuksen piirissä laajentunut tarkastelemaan sukupuolta yhtenä moninaisista risteävistä ja yhteenkietoutuvista eroista, kuten luokasta, etnisyydestä, iästä ja seksuaalisuudesta (Jännti ym. 2018; Dlaske & Jännti 2016; Lehtonen 2017). Kielen, sukupuolen ja seksuaalisuuden välisten kytkösten tutkimus puolestaan on muotoutunut omaksi alajuonteekseen, pervolinguistikaksi (*queer linguistics*), joka pyrkii tekemään näkyväksi ja haastamaan kielenkäytön tuottamia ja ylläpitämiä heteronormatiivisia oletuksia ja näihin kytkeytyviä valtarakenteita (esim. Jantunen 2018).

Käsillä olevan teemanumeron tavoitteena on tuoda esiin tämänhetkistä suomalaista kieltä ja sukupuolta käsittelevää tutkimusta ja keskustelua. Teemanumeron artikkelit, puheenvuorot ja kirja-arviot heijastelevat yllä esitettyjä näkökulmia kieleen ja sukupuoleen sekä nostavat esiin uusia, ajankohtaisia juonteita.

ARTIKKELIT JA PUHEENVUOROT

Teemanumeroon sisältyy kaksi vertaisarvioitua tutkimusartikkelia, jotka kertovat myös uuden tutkijasukupolven kiinnostuksesta kielen ja sukupuolen yhteenkietoutumia kohtaan. Suomen kielen ja kielenkäytön sukupuolittuneisuutta tarkastelee Hanna Hietikko artikkelissaan, joka keskittyy ihmiseen viittaaviin elintarvikeniimiin ja niiden sukupuolittuneisuuteen. Hietikko tuo esille, kuinka paljon elintarvikkeilla on sukupuoleen viittaavia nimiä, ja havainnollistaa, millaisia tuotteita nimetään feminiinisillä nimillä ja millaisia maskuliinisillä: Maskuliiniset nimet ovat erityisen tavallisia leipä- ja liha- tuotteiden sekä makkaroiden nimissä. Sen sijaan feminiinisiä nimiä annetaan jäätelölle, kekseille ja makeisille. Hietikko pohtii artikkelissaan tuotteiden nimeämisen perusteita: sukupuolella on merkitystä tuoteidentiteetin rakentamisessa ja siihen samaistumisessa sekä tuotteen markkinoinnissa. Hän arveleekin, ettei tällä kielenkäytön osa-alueella ole luovassa pikaista muutosta, sillä kaupallinen nimistö hyöttyy kaksinaapaisesta sukupuolijajattelusta.

Anna Puhakan kehopositiivisuusaktivismia tarkasteleva tutkimus puolestaan sijoittuu sukupuolen, ruumiin muodon ja kielenkäytön risteykseen ja tarkastelee kielenkäyttöä välineenä muokata sosiaalista todellisuutta. Tarkastelussaan Puhakka yhdistää Eve Kosofsky Sedgwickin korjaavan luen- nan teorian näkökulman diskurssianalyttiseen otteeseen ja analysoi diskursiivisia strategioita, joita kehopositiivisuusaktivistit käyttävät vastatessaan blogeissaan ja YouTube-kanavillaan kehopositiivisuusaktivismin herättämään kritiikkiin. Analyysin tuloksena Puhakka esittää, että käyttämiensä diskursiivisten strategioiden kautta kehopositiivisuusaktivistit tulevat selkeämmin artikuloineeksi peruseriaatteitaan. Näin ollen kehopositiivisuusaktivismin osakseen saamansa kritiikki on pikemmin voimistanut kuin heikentänyt liikettä.

Kielenkäyttöön yhteiskunnallisena vaikuttamisena liittyy myös Leena-Maija Rossin puheenvuoro "Tutkimuskirjoittamisen (kieli)politiikkaa". Puheenvuorossaan Rossi nostaa keskusteluun tutkimusjulkaisemisen kielivalintojen monikerroksiset ja monitahoiset poliittiset ja taloudelliset motiivit ja ristipaineet. Rossi tarkastelee vallitsevaa akateemista kilpajuoksua ja hallitsevaa trendiä julkaista (vain)

englanniksi Jufo-luokitelluissa lehdissä ja rinnastaa nämä vielä 1990-luvulla akateemista maailmaa ohjanneeseen sloganiin "Annetaan aikaa ajattelulle". Tätä "aikaa ajatella ja kirjoittaa useammalla kielellä" tarvittaisiin myös nykyisessä yliopisto- maailmassa, painottaa Rossi, ja esittää toiveen, ettei julkaisujen "jufottomuutta" pidettäisi nollana.

Julkaisemisen politiikkaan ottaa kantaa puheenvuorossaan "Näkökulmia tiedetoimittamiseen" myös *Sukupuolentutkimus-Genusforskning*-lehden toinen päätoimittaja, Martina Reuter. Erityisesti Reuter nostaa esiin ajankohtaisen, tutkimusmenestyksen mittaamiseen sekä vertaisarviointikäytäntöihin kietoutuvan problematiikan. Tähän liittyen Reuter ruotii kriittisesti myös tutkimuksen vaikuttavuuden arviointia ohjeistavaa DORA-julistusta (San Francisco Declaration on Research Assessment). Hän korostaa muun muassa tieteellisten lehtien tekemän arviointityön roolia sekä julkaisujen valinnassa että laadun parantajana. Liittyen vertaisarviointikäytäntöiden tutkimuspoliittisiin vaikutuksiin hän heittää haasteen TSV:lle ja Suomen tiedekustantajien liitolle käynnistää sukupuolensitiivinen tutkimus suomalaisten tieteellisten julkaisujen toimitus- ja arviointikäytännöistä.

KIRJA-ARVIOT

Johanna Kalja-Voima arvioi Mila Engelbergin *Miehiä ja naisihmisiä – suomen kielen seksismi ja sen purkaminen* -teosta, joka pohjaa osin Engelbergin väitöstutkimukseen ja jonka on kustantanut Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (TANE). Kalja-Voima lähestyy teosta kielitieteilijänä erityisesti tieteen yleistajuistamisen näkökulmasta ja arvioi, missä määrin se onnistuu tavoitteessaan tehdä suurelle yleisölle tunnetuksi suomen kielen sukupuolittuneita ja seksistisiä piirteitä sekä niiden purkamisen periaatteita. Kalja-Voima toteaa, että hyvän yleistajuistetun kirjan tavoin *Miehiä ja naisihmisiä* herättää tunteita sekä tarjoaa oivalluksia.

Pauliina Lukinmaa taas arvioi Anu Koivusen, Katariina Kyrölän ja Ingrid Rybergin toimittamaa teosta *The Power of Vulnerability: Mobilising Affect in Feminist, Queer and Anti-Racist Media Cultures* ja tarkastelee haavoittuvuutta "poliittisena kielenä". Vielä pidemmälle kielen vallasta affektiiviseen

valtaan siirtyy Tuula Juvosen ja Marjo Kolehmaisena toimittama *Affective Inequalities in Intimate Relationships* -teos, jota analysoi Anna Moring.

LEKTIOT

Lisäksi tässä teemanumerossa julkaistaan kahden tänä syksynä väitelleen tutkijan lektiot, joissa sukupuoli on keskeisessä roolissa. Mari Kupiainen Turun yliopistosta väitteli asiantuntijuuden rakentumisesta sukupuolta ja osaamista koskeissa diskursseissa. Lektiossaan Kupiainen kuvaa, kuinka miesenemistöisen alan esimies- ja toimihenkilöasemissa työskennelleiden naisten haastatteluissa muodostettiin sukupuolen ja osaamisen keskinäistä suhdetta kolmen erilaisen diskurssin kautta. Sukupuoli lopulta jopa määrittäi asiantuntijana toimimista ja osaamisen ja uran kehittämisen mahdollisuuksia. Kupiainen tutkimus havainnollistaa, kuinka sukupuoli rakentuu kielenkäytössä.

KIRJALLISUUS

- Cameron, Deborah (2007) *The Myth of Mars and Venus. Do Men and Women Really Speak Different Languages?* Oxford: Oxford University Press.
- Daske, Kati & Saara Jäntti (2016) Girls strike back. Politics of parody in an indigenous TV comedy. *Gender & Language* 10:2, 191–215.
- Jantunen, Jarmo (2018) Homot ja heterot suomi24:ssä: analyysi digitaalisista diskursseista. *Puhe ja kieli* 38:1, 3–22.
- Jäntti, Saara, Leppänen, Sirpa, Saresma, Tuija, Järvinen, Suvi & Varis, Piia (2018) Homing blogs as ambivalent spaces for feminine agency. *Feminist Media Studies* 18:5, 888–904.
- Karlsson, Fred (1974) Sukupuoliroolien kielellisistä heijastuksista. *Sananjalka* 16, 24–33.
- Kauppinen, Kati (2013) 'Full power despite stress': A discourse analytical examination of the interconnectedness of postfeminism and neoliberalism in the domain of work in an international women's magazine. *Discourse & Communication* 7:2, 133–151.
- Lakoff, Robyn (1975) Language and Woman's Place. Teoksessa Bucholz, Mary (2004) (toim.) *Language and Woman's Place. Text and Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 39–76.

Jyväskylän yliopistossa väitelleen Elina Kauppinen tutkimus puolestaan keskittyi 1700-luvun kuninkaallisten rakastajattarien rooliin valtaan liittyvissä keskusteluissa. Lektiossaan Kauppinen taustoittaa, kuinka seksiskandaalit nostavat keskusteluun poliittiseen vallankäyttöön liittyvät arvot ja ihanteet. Nämä liittyvät keskeisesti niihin oletuksiin, joita meillä on sukupuolista ja seksuaalisuudesta.

Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehteä on toimitettu vuoden 2018 alusta Jyväskylän yliopistosta käsin. Vastuullisina päätoimittajina ovat olleet Martina Reuter ja Hannele Harjunen. Tämä kieli ja sukupuoli -teemanumero on toimituksen viimeinen, sillä vuodenvaihteessa lehden toimitus siirtyi Ouluun. Toivotamme uudelle toimitukselle menestystä!

Jyväskylässä 11.11.2019

Kati Daske & Sari Sulkunen

- Lazar, Michelle, M. (toim.) *Feminist Critical Discourse Analysis. Gender, Power and Ideology in Discourse*. Houndmills: Palgrave.
- Lehtonen, Sanna (2017) "I just don't know what went wrong": Neo-sincerity and doing gender and age otherwise in a discussion forum for Finnish fans of my little pony. Teoksessa Leppänen, Sirpa, Westinen, Elina, & Kytölä, Samu (toim.) *Social Media Discourse, (Dis)identifications and Diversities*. New York: Routledge, 287–309.
- Spender, Dale (1980) *Man Made Language*. London: Routledge.
- Sulkunen, Sari & Kauppinen, Merja (2018) "Aina-kin muutaman pojan luokallani tiedän lukevan": poikien (osin piiloiset) luku- ja kirjoitustaidot. Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 146–173.
- Tannen, Deborah (2005 [1984]) *Conversational Style: Analysing Talk among Friends*. Oxford: Oxford University Press.